

MERITA ISARAJ

**FJALITË NXITËSE NË DISA PËRDORIME PRAKTIKE
NË GJUHËN ANGLEZE DHE GJEGJËSET E TYRE
NË GJUHËN SHQIPE**

Fjalitë nxitëse janë përkufizuar shpesh si fjali që kumtojnë urdhra, kërkesa apo udhëzime dhe që shprehin në mënyrë të drejtpërdrejtë një kërkesë të folësit për bashkëbiseduesin e tij. Kjo do të thotë se është forma që mbart më pak mirësjellje nga ana e folësit, pavarësisht mjeteve të ndryshme që shërbejnë për të zbehur në njëfarë mase forcën urdhëruese të thënies nxitëse. Në kontekstet ku fjalitë nxitëse nuk përshkohen nga elemente të forcës, detyrimit apo urdhrit, këto fjali fitojnë ngjyrimë kuptimore të udhëzimit, këshillimit, sugjerimit dhe të bindjes për të reaguar. Këto përdorime janë përkufizuar shpesh si *pseudo-urdhërore*. Janë *pseudo-urdhërore* ato fjali nxitëse që nuk kryejnë funksionin e një kërkesë, urdhri a komande.¹ Fjalitë nxitëse që nuk urdhërojnë janë përkufizuar si: “*pseudo-urdhërore* (Ascoli, 1978); urdhërore “*e sipërfaqshme*” (Bolinger, 1967) apo fjali nxitëse “*joreale, imagjinare*” (Jespersen, 1924)²”.

Një **veçori** tipike e fjalive nxitëse është edhe *përdorimi* i tyre në *recetat* e gatimit, *manualet*, udhëzuesit e përdorimit a reklamat. Në përdorime të tilla fjalitë nxitëse nuk shprehin kuptimet urdhëruese të mirëfillta, por ruajnë disa nga tiparet dalluese: këto fjali këshillojnë, nxisin, propozojnë dhe akti i komunikimit përmban dy palë, folësi (që del më i “fshehur”) dhe dëgjuesi (i papërcaktuar dhe i kategorizuar). Manualet, recetat dhe reklamat i përkasin stilit tekniko-shkencor. Ato janë të sferës teknike, e cila ka marrë një zhvillim të madh kohët e fundit. Reklamimi dhe ambalazhimi i mallrave realizohet përmes shpjegimit që u bëhet blerësve e konsumatorëve mbi aspektin dhe mënyrën e përdorimit të tyre.

Përdorim mjaft të dendur të fjalive nxitëse gjejmë në recetat e gatimit dhe në manualet e udhëzimeve. Duke u nisur nga veçoritë që i karakterizojnë recetat e gatimit dhe manualet e udhëzimeve, ngjashmërinë që ato shfaqin me semantikën dhe forcën shprehëse të fjalive nxitëse, ne i kemi bërë objekt studimi, me synimin që të paraqesim një hulumtim sa më të plotë të larmisë së kuptimeve dhe të konteksteve në të cilat mund të hasen fjalitë nxitëse.

Dimë se në një akt komunikimi, në të cilin folësi kumton një urdhër ose kërkesë, realizohet një thënie nxitëse nga folësi dhe ai pret që dëgjuesi të reagojë. Kemi një akt komunikimi të barasvlershëm me shqiptimin e një urdhri a një kërkesë, edhe në rastin kur dëgjuesi dëgjon ose lexon një recetë gatimi apo një udhëzim të caktuar.

¹ C. Ascoli, *Some pseudo-imperatives and their communicative function in English*, Folia Linguistica, Volume 12, f. 405.

² Cituar nga A. Y. Aikhenvald, *Imperatives and commands*, Oxford University Press 2010, f. 253.

Së pari, semantika e tyre dallohet për një natyrë **urdhëruese, propozuese, këshilluese dhe rekomanduese**. Ky është thelbi kuptimor i këtyre përdorimeve. Së dyti, për të përcjellë mesazhin që folësi (prodhuesi, shefi i kuzhinës etj., kjo gjë lidhet me natyrën e udhëzuesit) mëton të japë, ai duhet të “*përballet*” me palën tjetër, dëgjuesin (që në këtë rast është një dëgjues a një grup dëgjuesish), pra konsumatorët e një produkti të caktuar.

Dëgjuesi në këto fjali është i panjohur dhe i papërcaktuar, sepse hartuesi i manualit apo i reklamës nuk mund ta përcaktojë qartësisht grupin e klientëve që do ta lexojnë dhe do ta përdorin një produkt të caktuar. Për këtë arsye, forca shprehëse nuk është *urdhëruese* dhe *detyruese*, por më tepër ka veçori të *sugjerimit* dhe të *këshillës*.

Përdorimi i tyre si një mjet **stilistikor** shërben për të arritur një qëllim të caktuar dhe të tilla fjali nxitëse nuk i drejtohen një dëgjuesi të vetëm, por një numri të madh dëgjuesish (bashkëbiseduesish). Nga ana strukturore ato kanë një ndërtim të thjeshtë dhe disa veçori kuptimore që i dallojnë nga fjalitë nxitëse që shprehin kërkesa.

Nga analiza e recetave dhe manualeve që kemi bërë objekt analize, i kemi mëshuar më tepër anës strukturore dhe zgjedhjeve gjuhësore që janë përdorur, për shkak se nga pikëpamja semantike kuptimi i tyre dallohet qartë. Në këtë rast synimi i folësit është i përcaktuar: t’i rekomandojë e t’i propozojë klientit një produkt, një ide a një projekt duke shpresuar për një reagim nga ana e dëgjuesit. Në këtë korpus forca urdhëruese e fjalive nxitëse është pothuajse e papërfillshme, sepse ajo kushtëzohet nga pozicioni që merr folësi në lidhje me dëgjuesin, që në këtë rast nuk e ka pushtetin apo autoritetin e duhur për të kumtuar një urdhër.

Disa nga veçoritë gramatikore të fjalive nxitëse në recetat dhe manualët që kemi veçuar janë:

1. Sintaksa e fjalive nxitëse shenjohe nga përdorimi i foljeve-kallëzues në mënyrën urdhërore. Fjalitë nxitëse në këto tekste janë më të përdorshme, krahasuar me tipat e tjerë të fjalive. Foljet në *urdhërore* përbëjnë tiparin më të dallueshëm në tekstet e manualeve dhe recetave të gatimit dhe kryejnë edhe funksionin komunikues të kryerjes së aktit të ligjërimit, sepse lidhin “në distancë” pjesëmarrësit në këtë bashkëbisedim, në të cilin vetëm njëra palë paraqitet fizikisht. Përdorimi i fjalive nxitëse lidhet me atë çka receta duhet të realizojë; ato janë veçoria më tipike e recetave dhe krijojnë një kohezion të brendshëm mes elementeve të ligjërimit³. Në gjuhën shqipe, te gjegjëset e recetave gjejnë përdorim jo vetëm foljet në mënyrën *urdhërore*, por shpeshherë edhe në mënyrën *dëftore*, veta e parë shumës.

2. Fjali të tilla nxitëse përdoren *pa ndajfoljet e kohës*, pra vëmë re kufizim të kategorisë së kohës. Te veçoritë morfologjike duhet të nënvizojmë faktin se fjalitë nxitëse e kanë kategorinë e kohës të kufizuar dhe i referohen çastit pas ligjërimit.

³ C. Cotter, *Claiming a piece of the pie: How the language of recipes defines community*, 1997, *Recipes for Reading: Community Cookbooks, Stories, Histories*, University of Massachusetts Press, f. 56.

Fjalitë nxitëse në disa përdorime praktike në gjuhën angleze dhe gjegjëset...

Këto tekste organizohen si struktura paralele dhe me folje-kallëzues në mënyrën urdhërore, prandaj përmbajtja kuptimore në tekstet e manualeve nuk i referohet ndonjë çasti kohor të caktuar. Në përgjithësi, në receta vihet re një mungesë e fjalëve që shenjojnë aspektet kohore si: *now* - tani, *when* - kur, *as soon as* - posa etj⁴.

3. Fjalitë nxitëse në këto tekste dallohen për një *leksik të veçantë*, i cili shënon renditjen e proceseve përkatëse të recetat e gatimit dhe të udhëzuesit, i përbërë nga një grup foljesh, emrash e fjalësh të tjera, për të shprehur kumtimin përkatës. Leksiku i zgjedhur i këtyre teksteve lidhet me natyrën e përmbajtjes dhe përshtatet edhe me strukturën pak a shumë të njëjtë të pjesa më e madhe e recetave. Kjo strukturë paraqitet e ndarë në disa faza që përkohjnë edhe me kryerjen e procesit gjegjë. Jo vetëm të recetat, por edhe tek udhëzimet, strukturimi i fjalive dhe i gjithë teksti bëhet sipas mënyrës se si duhet të realizohet qëllimi i kumtimit: renditen veprimet apo proceset për të arritur në përmbushjen e udhëzimit, recetës, direktivës shpjeguese, eksperimentit etj. Leksiku i veçantë përfshin folje si: *cut* (pres), *hold* (mbaj), *mix* (përziej), *bring* (sjell), *add* (shtoj), *remove* (heq) etj.

4. Fjalitë nxitëse *pa kryefjalë të shprehur* përbëjnë pjesën më të madhe në tekstet e gjurmara të recetave dhe të manualeve, ndërsa në disa raste vëmë re edhe shprehjen e kryefjalës të vetës së dytë *you* (ti / ju). Duhet të theksojmë se ka një ngjashmëri mes forcës ilokutore shprehëse të kërkesave dhe të udhëzimeve, në të cilat nuk urdhërohet, po kërkohet, propozohet dhe jepen direktiva për të kryer diçka. Dallimet mes kërkesave dhe udhëzimeve përfshijnë:

Së *pari*, udhëzimet në përgjithësi, në të gjitha kontekstet, përmbajnë informacione, detaje dhe njohuri për dëgjuesin, duke i treguar atij se si duhet të kryhet diçka. Ato nuk detyrojnë një veprim të caktuar ndaj dëgjuesit. Te kërkesat kemi:

1. *Open my bedroom window, madam.* folësi - **përfitues**
(Hape dritaren e dhomës së gjumit, zonjë.)

Te udhëzimet kemi:

2. *Click the download button to read the article.*
(Shtyp butonin e shkarkimit për të lexuar artikullin.) dëgjuesi - **përfitues**

Së *dyti*, dallohen nga paravendosja e ndajfoljeve që tregojnë mënyrën e kryerjes së veprimit udhëzues dhe njëkohësisht e theksojnë atë më tepër se vetë veprimin, si *gently* te fjalia që vijon:

3. *Place the stones in your garden and gently twist them into the soil for security.*

(Vendosini gurët në kopshtin tuaj dhe me ngadalë rrotullojini në baltë për t'i mbrojtur.)

Pavarësisht se nuk shprehet, kryefjala në këto fjali është e dallueshme, sepse dihet kujt i drejtohet udhëzimi. Kështu që përsëri ligjërimi shfaqet konkret dhe mjaft dinamik, si në rastin kur të dyja palët janë fizikisht të pranishme në aktin e komunikimit që kryhet në këtë rast. Në këtë mënyrë ky komunikim kthehet në një

⁴ Po aty, f. 57.

bisedë, ku të dyja palët marrin pjesë në përmbushjen e kumtimit. Folësi udhëzon “i fshehur” dhe dëgjuesi “i bindet” atij.

5. Tekstet e këtij korpusi dallohen jo vetëm për fjalitë nxitëse që dalin strukturalisht më tepër si fjali të mëvetësishme, por edhe si fjali të përbëra me bashkërenditje ose me nënrenditje. Fjalitë me nënrenditje dalin si fjali *kushtore*, sepse marrëdhënia mes veprimeve kushtëzohet nga realizimi i njërit veprim. Fjalitë e nënrenditura *kohore* (të cilat mund të dalin edhe asindetike) shënojnë veprime që ndodhin në një renditje të caktuar dhe, si rrjedhim, veprimi i shprehur prej tyre mund të përputhet me veprimin në fjalinë drejtuese, të paraprijë apo ta pasojë atë. Shpeshherë fjalitë janë asindetike duke shenjuar marrëdhënie *këpujore*, duke numëruar veprime që vijnë njëra pas tjetrës dhe me një rend pothuajse të njëjtë të gjymtyrëve.

Vërejmë fjalitë nxitëse të marra nga një manual udhëzimi për instalimin dhe mirëmbajtjen e një mbajtëseje televizori Sony:

4. *When installing the glass or top panel, **take care** not to pinch your fingers in the shelf of panel. To prevent the stand from distorting, **observe** the following: - **Install** the stand on a solid and flat surface. - If you install the stand on a soft surface such as a mat, first **lay** a board under the stand. - **Do not install** the stand in a place subject to direct sun-light or near a heater. - **Do not install** the stand in a hot or humid place or outdoors. To keep the stand clean, **occasionally wipe** the **stand** with a dry, soft cloth.*

(Sony SU- Gw3 indoor furnishings user manual)

(Kur të instaloni pjesën e xhamit ose panelin e sipërm, **tregoni kujdes** të mos shtrëngoni gishtat te sirtari. Për ta ruajtur mbajtësen nga shtrembërimi, **vini re** këshillat më poshtë: - **Instalojeni** mbajtësen në një sipërfaqe të fortë dhe të sheshtë. Nëse e instaloni në një sipërfaqe të butë, si për shembull rugicë, qilim apo çfarëdolloj sipërfaqe e butë e kësaj natyre, fillimisht vendosni një dërrasë poshtë mbajtëses. - **Mos e instaloni** mbajtësen në një vend të ekspozuar nga drita e diellit apo afër ngrohësit. - **Mos e instaloni** në vende të nxehta, me lagështirë apo ambiente jashtë shtëpisë. Për ta mbajtur sa më pastër mbajtësen e televizorit, herë pas here fshijeni me një leckë të butë e të thatë.)

5. *Always **ensure** there is adequate ventilation when spraying. NEVER **smoke** near the spray gun, paint or other flammable objects. Always disconnect the unit from the electrical outlet when cleaning the spray gun. (Paint Zoom Manual)*

(Gjithmonë **sigurohu** të ketë ajrim të mjaftueshëm gjatë spërkatjes. Asnjëherë **mos pini** duhan afër pistoletës së spërkatjes, bojës ose sendeve ndezëse. Gjithmonë **hiqeni** pajisjen nga priza, kur pastroni pistoletën e spërkatjes.)

6. ***Slip** the lid onto the hook.*

(**Rrëshqite** kapakun deri te çengeli.)

7. *If in eye(s), **rinse** immediately with plenty of water for 15 minutes and **seek** medical*

advice, as needed.

Fjalitë nxitëse në disa përdorime praktike në gjuhën angleze dhe gjegjëset...

(Nëse ju bie në sy, **shpëlajeni** menjëherë me shumë ujë për 15 minuta dhe kërkonti ndihmë mjekësore, nëse është e nevojshme.)

Receta gatimi: *Strawberry Cream Brulee*

8. *Mix fresh cream, vanilla, sugar, eggs yolks, corn flour and **bring** to boil. Remove from heat, **add** the Nestlé cream and mix. In small glasses, **put** the strawberry slices and **pour** over the mixture slowly using piping bag if available. Put them in the fridge to cool down, and **prepare** the strawberry sauce by blending the fresh strawberry with the sugar and lemon juice. **Add** the strawberry sauce on top and **serve**.*

(**Përziejeni** / **përziejme** kremin e freskët, vaniljen, sheqerin, të verdhat e vezëve, miellin e misrit dhe ziejini / i ziejmë. **Hiqeni** / **i heqim** nga nxehtësia, **shtoni** / **i shtojmë** kremin Nestlé dhe përziejeni / i përziejme. Në gota të vogla **vendosni** / **vendosim** feta luleshtrydheje dhe **derdheni** / **i derdhim** me ngadalë mbi përzierjen duke përdorur dhe një qese pasticerie (në formë tubi), nëse keni. **Vendoseni** / **e vendosim** në frigorifer të ftohet dhe **përgatitni** / **përgatitim** kremin e luleshtrydhes duke përzier luleshtrydhe të freskëta me sheqer dhe lëng limoni. **Shtoni** / **shtojmë** salcën e luleshtrydhes dhe **shërbejeni** / **e shërbejmë**.)

Edhe gjegjëset në gjuhën shqipe dallohen për përdorimin e foljeve-kallëzues në vetën e parë shumës të mënyrës urdhërore dhe në vetën e parë të kohës së tashme në mënyrën dëftore. Kuptimi i fjalive është i njëjtë si: *shërbejeni* apo *e shërbejmë* (8). Veta e parë dhe e dytë shumës janë përdorime vetore që shprehin nuanca të mirësjelljes dhe përkojnë me thelbin kuptimor të tyre: këshilla, propozime dhe udhëzime ndaj blerësit apo ndaj konsumatorit për të blerë a për të provuar diçka, e shprehur në mënyrë të tërthortë dhe me takt. Një tjetër veçanti të gjegjëset në gjuhën shqipe është edhe shprehja e kundrinorit në formën e plotë ose klitike në trupin e foljes-kallëzues (rrëshqitë 6; shpëlajeni 7). Në shumë raste kundrinori mund të mungojë për arsye stilistike, duke e vënë theksin mbi veprimin dhe jo mbi personin a objektin që i drejtohem, sepse ai merret si i njohur nga konteksti.

Fjalitë gjegjëse në gjuhën shqipe dalin kryesisht pa kryefjalë të shprehur, sepse udhëzimi nuk i drejtohet një personi të veçantë, por një grupi më të madh njerëzish dhe, si rrjedhojë, mungesa e kryefjalës zëvendësohet nga kumtimi i fjalive nxitëse, në të cilat merret e mirëqenë se kujt i drejtohet udhëzimi apo manuali. Te manualët spikatin fjalitë nxitëse mohore, ku dëgjuesi paralajmërohet për disa veprime që mund të ndërmarrë dhe te recetat e gatimit foljet-kallëzues përbëjnë një prej tipareve të leksikut, i cili përzgjidhet për të emërtuar sa më mirë dhe për të specifikuar veprimin e synuar për *blerësin* (dëgjuesin).

Si përfundim, recetat e gatimit dhe manualët udhëzuesë janë kryesisht tekste që përmbajnë përshkrimin e procedurave dhe udhëzimeve të ndryshme. Krahas kësaj veçorie, e cila përvijon pothuajse gjithë tekstet që shprehin udhëzime dhe direktiva për lexuesit (bashkëbiseduesi në këtë akt komunikimi), duhet të theksojmë ngurtësimin e strukturës së fjalive të këtyre teksteve. “Ashtu si në tekste të tjera udhëzuese, modelet strukturore të fjalive mbeten të ngulitura dhe të qëndrueshme; ato nuk ndryshojnë në fjalitë që vijnë më tej. Recetat e gatimit në

gjuhën angleze shpalosin njëtrajtshmërinë më të spikatur në modelet strukturore të fjalive, të cilat janë pothuajse vetëm fjali nxitëse⁵.”

Fjalitë nxitëse dhe mënyra urdhërore e foljeve përbëjnë tiparin kryesor që ndeshet në pothuajse të gjitha këto tekste jo vetëm në gjuhën angleze dhe në gjuhën shqipe, por edhe në italisht, frëngjisht, spanjisht etj.

BIBLIOGRAFI

- A. Y. Aikhenvald, *Imperatives and commands*, Oxford University Press 2010, f. 253.
- C. Ascoli, *Some pseudo-imperatives and their communicative function in English*, *Folia Linguistica*, Volume 12, 2009.
- C. Ascoli, *Some pseudo-imperatives and their communicative function in English*, *Folia Linguistica*, Volume 12, f. 405.
- C. Cotter, *Claiming a piece of the pie: How the language of recepies defines community*, 1997, *Recipes for Reading: Community Cookbooks, Stories, Histories*, University of Massachusetts Press, f. 56-57.
- D. Biber, S. Conrad, G. Leech, *Student Grammar of Spoken and Written English*, Longman, 2002.
- Gramatika e gjuhës shqipe II, Sintaksa*, Akademia e Shkencave, Tiranë, 2002.
- J. Todolí, R. Dolón, *Translating cooking recipes in English, Spanish and Catalan*, *Studies in Contrastive Linguistics*, Proceedings of the 4th International Linguistics Conference, Santiago de Compostela, 2005, f. 1056-1057.
- S. Simon, *Sentence types in Appellative Advertisements*, *Scientific Bulletin of the “Politehnica” University of Timisoara*, Transactions on modern languages, vol. 9, nr.1-2, 2010.

⁵ J. Todolí, R. Dolón, *Translating cooking recepies in English, Spanish and Catalan*, *Studies in Contrastive Linguistics*, Proceedings of the 4th International Linguistics Conference, Santiago de Compostela, 2005, f. 1056-1057.